

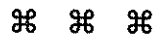
יוסי פרץ

הגיית שם ה' וצורות כתיבתו

שגיאות מי-גבין מנסקות נקני
(תהלים יט, ג)

ראשי-פרקים

- א. צורות הכתיבה של שם ה' בתנ"ך
- ב. צורות הכתיבה של שם ה' אצל פרשני ימי-הביניים
- ג. דרכי הניקוד של שם ה' ואופן הגייתו

א. צורות הכתיבה של שם ה' בתנ"ך

במקומות רבים בתנ"ך נמסר לנו על-ידי חכמי המסורה, שקבעו סופית את נוסח המקרא, שיש לקרוא מילים מסוימות לא כמו שהן כתובות, אלא בדרך אחרת. מילים אלו רשומות בשולי הגיליון ונקראות 'כתיבי', והאופן שבו יש לקרוא אותן, נקרא 'קרי'.¹ מספרן של צורות הכתיב והקרי אינו קבוע. בכתבי-יד עתיקים של התנ"ך, למשל, יש כ-800 הערות מסוג זה, ואילו במקראות הגדולות מגיע מספרן אף ל-1500 הערות.²

מלבד המילים הנ"ל מצויות בתנ"ך מילים אחדות הנקראות תמיד באופן שונה משהן נכתבות, אעפ"י שאין מופיעה צורת קרי בשולי הגיליון. התופעה הזאת מכונה בשם "קרי תמידיים".³ כגון: השם 'ירושלים' נכתב כך: 'ירושלם' (ללא יו"ד) ב-660 מקרים בתנ"ך (לעומת 4 מקרים ביו"ד), ונקרא כאילו הייתה יו"ד. והדוגמה היותר נפוצה, שעליה נרחיב את הדיבור בהמשך היא, כמובן, שם השם - שם הוי"ה הנכתב באותיות יו"ד ה"א ויו"ה ה"א ונקרא אל"ף דל"ת נו"ן יו"ד.⁴

במסכת פסחים (נ,א) נאמר: "רבי אבינא רמי: כתיב 'זֶה-שְׁמִי לְעֹלָם וְזֶה זְכָרִי לְדֹר דָּרִי' (שמות ג, טו). אמר הקב"ה: לא כשאני נכתב אני נקרא, נכתב אני ביו"ד

1 להסבר התופעה ראה בהרחבה את מאמרו של הרב מרדכי ברויאר, "כתיב וקרי", בתוך: **אסופות ומבואות בלשון ב' - פרקים בעברית לתקופותיה**, בעריכת משה בר-אשר, האקדמיה ללשון העברית, ירושלים תשנ"ז, עמ' 7-13.

2 עיין: ייבין, **מבוא למסורה הטברנית**, ירושלים תשל"ו, עמ' 43-45.

3 ראה הנ"ל, עמ' 48.

4 יי מאורי, "הגיית שם הוי", בתוך: **לקט מאמרים למורה למקרא**, בעריכת: יי רוזנברג, רי אהרונסון, יי ברקוביץ, הוצאת תל-משרד החינוך והתרבות, תשנ"ג, עמ' 33.

ה"א, ונקרא אני באל"ף דל"ית". דרשו חכמים: "זה-שמי לעלם" - חסר ו"ו שלא יהגה אדם את השם באותיותיו. "וזה זכרי לדר דר" - שאין אומר אותו אלא בכינוי" (שמות רבה ג,ז). פירוש הדברים: הקב"ה לימד את משה שני שמות. השם הראשון הוא השם המפורש, הוא שם הוי"ה הנכתב ביו"ד ה"א ו"ו ה"א, ואין אנו יודעים כיצד מבטאים אותו. חכמים למדו זאת מהכתיב החסר של המילה "לעלם" ופירושה מלשון 'העלמה', דהיינו, יש להעלים את השם המפורש ואסור להגות אותו. וכיצד אם כן, יש להגות (להזכיר) את שם השם? זאת למדו חכמים מהמשכו של הפסוק: "וזה זכרי לדר דר", כלומר, יש להזכיר את השם רק בכינויו, והכוונה היא לשם השני בלשון אדנות, הנכתב באל"ף דל"ית נוי"ן יו"ד.⁵

חכמינו הזהירו מפני הגיית שם השם בשל הכבוד והיראה. במסכת סנהדרין (צ,א) מובא שאחד מאלו שאין להם חלק לעולם הבא הוא לפי אבא שאול "ההוגה את השם באותיותיו". וכן נפסק בשולחן ערוך (או"ח סי' תרכא): "ההוגה את השם באותיותיו נעקר מן העולם". את השם המפורש לא הגו אלא הכוהנים במקדש. ועל כך נכתב במשנה במס' סוטה (זו,ו) שבברכת כהנים נאמר השם במקדש ככתבו, ובמדינה בכינויו. והגמ' (לז,ב - לח,א) מפרשת: "כה תברכו את בני ישראל בשם המפורש... ת"ל ושמו את שמי, שמי המיוחד ליי".

ב. צורות הכתיבה של שם ה' אצל פרשני ימי-הביניים

הרמב"ם במורה-נבוכים (א,סב) כותב בעניין הגייתו וניקודו של שם הוי"ה: "ואינו ידוע אצל כל אדם היאך לבטא אותו, ובאיזו תנועה להניע כל אות מאותיותיו או להדגיש מקצת אותיותיו אם הייתה בו אות נדגשת". היום בסידורי התפילה יש המנקדים את היו"ד בשוא, את הה"א – בחולם ואת הו"ו מנקדים בקמץ, ויש סידורים שבהם אין מנקדים כלל את שם הוי"ה. לעומת זאת, בכתב-יד מקראיים עתיקים רבים מנוקדת היו"ד בשם הוי"ה בשוא והו"ו בקמץ, ואין נכתבת נקודת החולם מעל הה"א (הראשונה). כך היא גם דרך הכתיבה בכתר ארם צובה, אשר ניקדו אהרן בן-אשר.⁶

5 ראה בהרחבה: האנציקלופדיה התלמודית, ערך "הוגה את ה'", כרך ח', עמ' שפא-שצב.
6 ראה בהרחבה אצל: י' ייבין, כתור ארם-צובה - ניקודו וטעמיו, כתבי מפעל המקרא של האוניברסיטה העברית, בעריכת מ' גושן-גוטשטיין, ירושלים תשכ"ט, עמ' 71-72.

הזהירות והיראה מפני שם ה' באו לידי ביטוי לא רק בהגייה, אלא גם בדרך הכתיבה בטכסטים שונים. להלן נדגים אחדות מדרכי כתיבה אלו מתוך כתבי-יד של פרשנינו הקלאסיים מימי-הביניים.

בפירוש הרלב"ג לספר שמות, בכתב-היד ניו-יורק, ביהמ"ל L885 נכתב שם הוי"ה כך: ה'. בפירוש ר' אליעזר מבלגנצי ליחזקאל, בכתב-היד אוקספורד בודלי 1465 הוא נכתב בשתי יודין, ומעליהן באמצע יוד נוספת. בפירוש ר' יוסף אבן כספי ליחזקאל, בכתב-היד אוקספורד בודלי Heb.e. 90 נכתב: וי. בפירוש הראב"ע (הפירוש הקצר) לסי שמות, בכתב-היד לונדון הספרייה הבריטית 193 נכתב במקום שם הוי"ה - 'השם'. גם בשם 'אלוהים' יש כתבי-יד ששינו מעט וכתבו 'אלקים', כגון: בכתב-היד מינכן 52 בפירוש ר' יוסף בכור שור לסי בראשית. בפירוש ר' יוסף קרא לישעיה, בכתב-היד ניו-יורק ביהמ"ל L778 נכתב 'אלדים', 'אלדינו' וכד'.

לפני כשלושים שנה הוקם מפעל לפליאוגרפיה עברית בראשותו של מלאכי בית-אריה.⁷ מטרתו הייתה לאסוף בצורה שיטתית חומר מפורט ככל האפשר אודות כתבי-היד העבריים, למיננו, להעמיד לרשות המחקר כלי-עזר לזיהוי מוצאם וזמנם של כתבי-יד עבריים ללא ציון תאריך ומקום, ולחבר פליאוגרפיה עברית על בסיס מדעי.⁸ בהקשר לענייננו – צורות כתיבת שם ה' – כותב בית אריה, כי: "פרט בעל ערך רב, הוא צורת הכתיבה של שם הווי"ה, המופיע בצורות רבות ושונות. עניין זה נבדק ... ולאחר מיון החומר ישמש פרט זה בודאי אחד מהקריטריונים החשובים ביותר".

ג. דרכי הניקוד של שם ה' ואופן הגייתו

כלל הנוגע להגייתו של שם השם בתנ"ך ובתפילה, אומר: 'משי"ה מוציא וכל"ב מכניס', דהיינו: כאשר קודמת לשם השם (הוי"ה, אדנות או אלהים) אחת מהאותיות מ' ש' ה' - אזי האות א' שבראש שם השם צריכה להיות מוצאת מן הפה, דהיינו, להשמיע אותה בהגייה (א' עיצורית), כגון: האלקים, מאלקים; ואילו כאשר קודמת לשם השם אחת מהאותיות ו' כי ל' ב' - אזי האות א' שבראש שם השם היא מוכנסת, מובלעת ואינה נשמעת בהגייה (א' נחה), כגון: ואלקים, באלקים, לאלקים. ובתפילה: "אין פאלקיננו אין פאדנינו... מי

7 מי בית-אריה, "מפעל הפליאוגרפיה העברית", בתוך: **דברי הקונגרס העולמי הרביעי למדעי היהדות**, כרך ב', ירושלים תשכ"ט, עמ' 445-448.

8 בשיתוף עם המרכז הלאומי למחקר מדעי בפריס בראשותה של קולט סיראט.

כאלקינו מי כאזנינו וכו'. הדברים אמורים גם לגבי המילה 'אדון' שאינה שם השם, כגון: וַתִּצְחַק שָׂרָה בְּקִרְבָּהּ לֵאמֹר אֲחֵרִי בְלִתִּי הִיְתָה-לִּי עֲדָנָה וְאֲדֹנָי זָקֵן" (בראשית יח, יב), וכן גם לגבי המילה 'אלהים' שהיא שם חול, כגון בצירוף: 'אלהים אחרים', כגון: "וְאֵם-יָפְנָה לְבָבָךְ וְלֹא תִשְׁמַע וְנִדְחַתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לְאֱלֹהִים אֲחֵרִים וְעִבַדְתָּם" (דברים ל, יז).

הכלל: "וכל"יב מכניס", דהיינו שאין הוגים את האל"ף כאשר לפניו באה אחת מן האותיות וכל"יב חל בשם הווייה ב-790 מקרים, בשם אדנות ב-49 מקרים, ובשם אלקים ב-214 מקרים. בסך הכל ב-1053 מקרים בתנ"ך כולו.⁹ ארבעה חריגים שבהם כן נשמעת האל"ף הם בשם אדנות במקומות האלה: דברים י, יז - וְאֲדֹנָי הָאֱדֹנִים; תהלים קלה, ה - וְאֲדֹנָינוּ מִכָּל-אֱלֹקִים; תהלים קלו, ג - הוֹדוּ לְאֲדֹנָי הָאֱדֹנִים; נחמיה ח, י - כִּי-קִדֹּשׁ הַיּוֹם לְאֲדֹנָינוּ. החריג החמישי הוא בשם הווי"ה בסי' דברים לב, ו: הַלְהִי תִגְמְלוּ-זֹאת. לפי הערת המסורה, האות ה' המשמשת כה' השאלה והתמיהה היא תיבה בפני עצמה, וניקוד השם מורה שיש להשמיע את האות הראשונה שבשם השם, היינו, את האל"ף.¹⁰

9 לצורך הנתונים הנ"ל נעזרתי בתקליטור שבעריכת פרופ' מנחם כהן - 'תכנית הכתרי של המאגר הממוחשב לאחזור מידע תלת-מימדי של מפעל מקראות-גדולות 'הכתרי', הפקולטה למדעי היהדות, אוניברסיטת בר-אילן. תוכנה זו כוללת את התנ"ך כולו עם ניקוד ועם טעמים על פי 'כתר ארם צובה'.

10 'מנחת ש"י דן בהרחבה בנושא זה, וראה את דבריו על אתר.